

GÖSTER- VE GÖRSET-/ GÖRSET-FİİLLERİNİN YAPISI ÜZERİNE

* Ahmet GÜNŞEN

Özet

Bugün Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızları ile bazı çağdaş Türk lehçelerinde aynı anlamda kullanılan biri göster-, diğeri görset- ~ körset- şeklinde olan iki fiil şekliyle karşılaşılmaktadır. Bunlardan görset- / körset- şekli, bazı dilcilerce göster- / köster-biçiminin göçüsmeli şekli sayılmış; bu da genel bir kanaat oluşturmuştur.

Ancak, bu çalışmada bunun böyle olmadığı, yani ortada bir fiilin biri asıl, diğeri onun göçüsmeli şeklinden oluşan iki fiil varyantının değil, tam tersine aynı anlamda iki fiilin bulunduğu Türk dilinin tarihî ve çağdaş verileriyle ortaya konulmuştur.

Buna göre, göster- (< köster- < kö-z-ter-) ve görset- / körse- / körsöt- (< kö-r-ü-z+e-t-) fiilleri, Türk dilinde 13. yüzyıldan beri var olan iki ayrı yapıdaki fiildir. Bugün de çağdaş Türk lehçelerinde kullanım sıklıkları farklılaşmış olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Anahtar kelimeler: göster-, görset- / körset- / körsöt- fiilleri, Türkiye Türkçesi, Anadolu ağızları, Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi, çağdaş Türk lehçeleri, göçüşme (methatés), -set- ve -ter- ekleri.

Abstract

Today, two forms of verbs being used in same meaning which are *göster-*, and *görset-~ körset-* in literary language and some dialects of Turkey Turkish and some contemporary Turkish dialects. The form of *görset- / körset-* have been considered as metathesis form of the shape of *göster- / köster-*; and this has made a general conviction.

But in this study it is exhibited with the historical and contemporary language datums of Turkish language that there are not two variants of verbs as one of them is genuine and the other one is the metathesis form of the first. On the contrary, there are not two verbs of different structures but same meanings.

According to this, *göster-* (< *köster-* < *kö-z-ter-*) and *görset- / körse- / körsöt-* (< *kö-r-ü-z+e-t-*) verbs are of two different structures which have been existing since 13th century in Turkish language. Today they are still maintaining their existence as diversified of usage frequency in contemporary Turkish dialects.

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Key words: *göster-*, *görset-* / *körset-* / *körsöt-* verbs, Turkey Turkish, Anatolian dialects, ancient Turkish, Karahanlı Turkish, Harezm Turkish, Kıpçak Turkish, Çağatay Turkish, contemporary Turkish dialects, metathesis, -set- and -ter- affixes. Türkiye Türkçesi yazı dilinde, “*görülmesini sağlamak, görülmesine yol açmak; birini veya bir şeyi işaretle belirtmek; belirtmek, anlatmak (...)* ; *mec. (-e) Sert bir biçimde karşılık vermek...* (Türkçe Sözlük: 1988: 567)” gibi ondan fazla anlamıyla kullanılan *göster-* fiilinin yanında, bazı Anadolu ağızlarında da aynı anlamda, fakat az çok farklı bir yapısı olan bir *görset-* ~ *görset-* fiili kullanılmaktadır

Türkiye Türkçesi yazı dilindeki *göster-* fiili, Anadolu ve Rumeli ağızlarında da, yazı dilimize paralel olarak, aynı sıklıkla kullanılıyor. Hatta bu fiil şeklinde türemiş ve Derleme Sözlüğü’ne girmiş **gösterimlik** ‘örnek, göstermelik’ (*Bor –Ng.), **gösterme parmağı** ‘işaret parmağı’ (-Ed.) (DS, VI: 2164) gibi türevlere de rastlanıyor. Ancak bazı Anadolu ağızlarında, *göster-* fiili yanında, aynı anlamda, *görset-* ya da *görset-* fiili de kullanılıyor. Nitekim, Derleme Sözlüğü’nde *görsed-* ‘göstermek’ (Hasanoğlu –Ank.), *görset-* (Koyundere * Ahıska –Kr.) (DS, VI: 2162) örneklerini, Kırşehir ve yöresi ağızlarında da, *görset-* yanında ama daha çok, *görsed-* ~ *görset-* şeklini buluyoruz (Bkz. Günşen, 2000: 356, Günşen, 2001: 116, 120). Hatta *görsed-* veya *görset-* fiilini, Orta Anadolu ağızlarının karakteristik unsurlarından biri olarak göstermek mümkündür.

O hâlde, biri hem yazı hem konuşma dilinde, biri de sadece ağızlarda kullanılan ‘göstermek’ anlamlı iki ayrı fiil şekli ile karşı karşıyayız. Söz konusu fiil şekillerinin anlamı üzerinde değilse de, yapısı üzerinde birbirinden çok farklı, hatta birbiriyle çelişen görüş ve tespitlere rastlanmaktadır.

Bu farklı görüşlerin ilk ve ön plana çıkması ise *görset-* biçimini *göster-* şeklinin göçüşmeli/metatezli biçimi sayan görüştür.

Nitekim, W. Bang, *körset-* fiilini *köster-* fiilinin göçüşmeli/metatezli biçimi olarak izah etmiştir (Bang, Studien, III, 1251 vd.; Hacıeminoğlu, 1991: 161 ve Çeneli, 1997: 55’ten).

Aynı şekilde, Anadolu ağızları malzemesini yıllar süren bir derleme çalışması ile toplayan ve sonra aynı malzeme üzerinde inceleme çalışmaları yayınlayan Ahmet Caferoğlu da, Anadolu ağızlarında hâlâ *görset-* ~ *görset-* biçimiyle kullanılan fiil biçimini, W. Bang gibi, *görset-* fiilini *göster-* fiilinin göçüşmeli/metatezli (metathése) biçimi olarak görmüştür. Nitekim o, Anadolu ağızlarında göçüşme/metatez konusunu inceleyen bir makalesinde, “komşu konsonlar arasında” 53, “komşu olmayan konsonlar arasında” da 26 göçüşme örneği vermiş; söz konusu ettiğimiz *görset-* fiiline ise, ikinci grubun on dokuzuncu sırasında, (s-t < r-s : *görset-* [Mar. Mal. Tun. C. VI. 286] < *göster-*) şeklinde yer vermiştir (Caferoğlu, 1955: 7).

Demek ki Caferoğlu'na göre, Anadolu ağızlarında görülen ve 'göstermek' anlamındaki *görset-* fiili, *göster-* fiilinin uzak göçüşme/metatez ile girmiş olduğu ve kullanımı ağızlar ile sınırlı şekilden başka bir şey değildir.^{1*}

Muharrem. Ergin, Dede Korkut Kitabı'nın gramer kısmında (bkz. Ergin, 1991: 372-373) göçüşme/metatez konusunu "yer değiştirme" başlığı altında işlerken, başka kelimelerle birlikte *göster-* ve *görset-* fiillerine de yer vererek sunları söyler:

"Bugün Azeri sahasında yer değiştirmeye uğramış şu kelimeler ise eserde asıl şekillerini muhafaza etmektedirler: depret- 152-13, köpri 155-3, xopraü 190-2, örgeñ- 130-13, ğayret 50-3, maşraba 115-1, memleket 245-3, ilerü 77-1, yalvar- 160-12, aüfra 3-12, göster- 76-13, yüksek 166-10. Bu kelimeler bugün Terekeme ağızında sırayla terpet-, köprü, torpað, örgeñ-, ğıryat, merşeşe, memleket, ireli, yarval- (aynı sahadaki Çiñçavat ağızında yavral-) surfa, görset-, üsgek şeklindedir... Hüülâsa bugünkü Dede Korkut sahası bu bakımdan çok ileri gitmiş, Dede Korkut Kitabından sonra bir hayli yol almıştır (Ergin, 191: 373)."

Ergin'in, bu ifadelerinden asıl şeklin *göster-*, yer değiştirme veya göçüşme ile değişmiş şeklin ise *görset-* olduğu anlaşılıyor. Yani, Ergin'e göre de, ortada iki ayrı fiil yoktur; ikinci şekil, aynı fiilin göçüşmeli/metatezli şeklidir.

Gerçekten Dede Korkut Kitabı'nda *görset-* fiiline hiç rastlanmazken, *göster-* fiili ise on biri çekimli fiil, biri de mastar olmak üzere, tam on iki kez kullanılmıştır (Bkz. Ergin, 1991: 126-127).

Ancak aynı Ergin, bir başka eserinde, -sa/-se- fiilden fiil yapma eki hakkında bilgi verirken, yukarıdaki ifadeleriyle çelişen şu sözlere yer veriyor:

"İşlek olmayan bir fiilden fiil yapma ekidir. Eski Anadolu Türkçesi ile bugün bazı ağızlarda bulunan gör-se-t- 'göstermek' fiilinde bu ek vardır. Bu ek -sa-, -se- isimden fiil yapma ekinin tesiriyle ortaya çıkmış olabilir (Ergin, 1985: 215)."

göster- fiilinin yapısı üzerinde ciddî anlamda duranlardan biri de F. Kadri Timurtaş olmuştur. O, Eski Türkiye Türkçesi adlı eserinde fiilden fiil yapan -der-, -ter- eki ve türevleri hakkında bilgi verirken, *göster-* fiilinin de yapısını tartışmış, ancak görüşlerini kesinlikten uzak tutarak ihtiyatla açıklamayı tercih etmiştir:

"Bu ek, gönder-, dönder-, göster- gibi pek mahdût kelimedede görülüyor. Bunlardan göster-'in izahı güçtür, gös- diye bir fiil yoktur. DLT'de mevcut olan körse- sözü körset- fiilinin yapılabileceğini mümkünleştiriyor. Bu vaziyette göster- şeklinin metatez neticesi meydana geldiği ileri sürülebilir. Aynı zamanda DLT'de 'gördürmek' mânasına bir de közger- fiili vardır. Doğru yolu

¹ Biz de, Kırşehir ve yöresi ağızlarında kullanılan *göset-* fiilini, şüpheyle karşılamakla birlikte, A. Caferoğlu'nu kaynak göstererek, *göster-* fiilinin göçüşmeli biçimi olarak göstermiştik (bkz. Günşen, 2000: 84).

göstermek mânasına könger- fiilinin (DLT), bir de köndger- şekli bulunduğuna göre (DLT 360) közger- 'in de közdger- şekli olabileceği tasavvur edilebilir. Böyle olduğu takdirde, -g-nin düşmesi neticesi göster- sözü ortaya çıkmıştır denebilir. Fakat, her iki izah da şimdilik ihtiyatla karşılanmalıdır (Timurtaş, 1977: 118).”

Banguoğlu da, aynı ek (-der-)le türetilen fiiller arasında göster- fiiline yer verir, ama bugünkü yapıları itibarıyla izaha ihtiyaç olan bu fiilleri olduğu gibi vermekle yetinir:

“Eski Türkçeden beri bazı kelimelerde rastlanan (axtarmak, yumdarmak) -der- eki -dir- ettiren fiil çatı ekinin bir değişimi gibi görünür. Belki bu da -it-ir- > -dir- yerine -it-er- > -der- şeklinde meydana gelmiş daha eski bir birliktir. Dilimizde kalan sayılı örneklerinden bazılarında iki şekil görülür:

göndermek x göndürmek döndermek x döndürmek aktarmak, kotarmak, kaytarmak, **göstermek**, kantarmak gibi. Hepsi etkin fiiller olup ettiren anlamını saklamışlardır (Banguoğlu, 1986: 275).”

İlhan Çeneli, Kırım Tatarcasındaki yapım eklerini konu alan çalışmasında, fiilden fiil yapan -sa-/se eki ile ettirgenlik eki -t- 'nin birleşiminden oluşmuş bir ek olarak gösterdiği -sat-/set- eki hakkında bilgi verirken, bu ekin sadece Kırım Tatarcası ile sınırlandırılmayacağını, aksine bazı Türk dillerinde bu ekle yapılan yapılar bulunduğunu, fakat örneklerinin az olduğunu belirttiğinden sonra, söz konusu görset- fiilininin Kırım Tatarcasındaki durumu ile ilgili olarak da şunları söyler:

“Doerfer'in (PhTF, I, 380) bu şekilde gösterdiği kórset- fiili bugünkü Kırım Tatarcasında artık yoktur. kórset- 'göstermek, işaret etmek' yerine sadece kóster- 'aynı anlam' şekline rastlanır (< göçüşme ?, krş. Bang, Studien, III, 1251 vd.) (Çeneli, 1997: 55).”

O hâlde, Çeneli'nin de, şüpheli de olsa, kórset- fiilini kíster- fiilinin göçüşmeli biçimi saydığı anlaşılıyor.

Clauson, görset- fiilini körse- 'den gelmiş gördüğü gibi, Azerî Türkçesindeki kóster- şeklini, soru işaretli de olsa, kórset- fiilinin göçüşmeli biçimi saymıştır (Clauson, 1972: 740).

Türk dilinin etimoloji sözlüğünü yazarlardan Eyüpoğlu ise, göster- fiilini göz ismine dayandırıp, kökteki s < z değişmesine dikkat çekmiş, ama göz isim köküne fiilden fiil yapma eki olan -ter- 'in gelemeyeceği veya nasıl geldiği konusuna değinmeden sorunu geçiştirmiştir (Eyüpoğlu, 1988: 145).

Gerçekten, görset- fiili göster- fiilinin göçüşmeli şeklidir de ortada aynı fiilin iki ayrı biçimi mi vardır? Yoksa, bunlar ilk anda aynı fiilin fonetik bir olay sonucu oluşmuş iki farklı şekli gibi görünse de, gerçekte iki ayrı fiil midir? Ortada izaha muhtaç bir sorun olduğu açıktır. Bu da, göster- ve görset- ~ görset- fiillerinin yapısı üzerinde durmayı gerekli kılmaktadır.

Bunun için de Türk dilinin tarihî dönemleriyle yaşayan kollarına başvurmak en tabii yoldur. Sorun, Türkiye Türkçesinde gündeme geldiğine göre, işe

önce Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarına kaynaklık eden Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçelerinden başlamak, günümüzdeki ikili durumu izah etmek için yararlı olacaktır. Bu anlamda, tarihî söz varlığımızı ortaya koyan Tarama Sözlüğü'ne baktığımızda, *gösterimsen-* 'temsil yollu göstermek' ve *göstert-* 'göstermek' (TS-III: 1785) şekilleri yanında, 14, 15 ve 16. yüzyıla ait metinlerde *görset-* biçimiyle de karşılaşırız:

“ ‘Yâ Dâmis, yürü meydana girgil erlik erdemini **görsetgil.**’ [Fütuh. XIV. 46]

‘... Sallâllahü aleyhi ve sellem Medine şehrinde geldi mukim oldu, çok mu‘cizeler **görsetdi.**’ [Yüz. Ha. XIV. 160]

‘... Allahü Taâlânın mahlûkatından sana bunun misalin **görsedeyim.**’ [Kesir. XV. 320]

‘Birden iki vechile yüz **görseten** şan- vücut / Kudretin ızhar eder hem halka hikmetten atâ’ [Gülşenî. XVI. 2], ‘Ne kıldı melâhat ile vechin / **Görsetmedi** gün gimi kemahî’ [Gülşenî, XVI. 68] (TS-III: 1782).

Kanaatimizce, *göster-* fiili, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde de *görset-* fiilinden daha fazla kullanılıyordu. Meselâ,, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin bir mülemmâsında “gösterdi” çekimli fiiline rastlıyoruz:

“Biguftamaş, ki: 'Yakî nâmai badast-i şabâ
bidâdam; ay ‘acab âvurd?’ Guft: '**Gösterdi.**'”

[Ona dedim, ki: “Saba eliyle bir mektup göndermiştim, acaba getirdi mi?” “Gösterdi.” dedi.] (Mansuroğlu, 1954: 218)

Tabîî, *göster-* fiilinin örneklerini arttırmak mümkün:

“Gelip kâfir buları incitmek ister/ Ki dirler mu‘cizâtuñ bize **göster**” [KEMŞ, 130] (Mazıoğlu, 1974).

“yâ anuñ yüzini **göstergil** baña / yâ anuñ ‘ ışığında benüm cānum al” [KY, 411], “düşde gördüm ben seni oldum delü / **gösterürem** uş benüm bürhānumı” [KY, 625], “gözüme **gösterdüñ** uşda gömlegi / **gösterdi vir** yūsufi cānum benüm” [KY,1759] (Karahan, 1994).

“Eger saña oğ gibi toırı yol **gösterürse** sen dön andan sol çoluñdan yaña git.” [GT², 69a-10], “Eger sende hüner var-ısa **göstergil.**” [GT², 73a-6] (Özkan, 1993).

O hâlde, Türkiye Türkçesinin tarihî dönemlerinde de ikili bir durum söz konusu. Yani ortada, kullanım sıklığı farklı da olsa, *göster-* ve *görset-* şeklinde iki fiil vardır. Tabîî ki, sorun da çözüme kavuşmuş değil.

O zaman, özellikle ‘göstermek’ anlamındaki başta *göster-* ve *görset-* fiilleri olmak üzere, *gör-/kör-* fiiline bağlı diğer fiil şekillerinin diğer tarihî devirler ile yaşayan Türk lehçelerindeki durumuna bakmak gerekiyor.

Eski Türkçe:

Köktürk ve Uygur devri kitabe ve metinlerini içine alan bu dönemde ‘görmek’ ve ‘göstermek’ anlamlı fiil şekilleri olarak *kör-* ve onun türevi konumundaki *körkür-*, *körkit-*, *körküt-*, *körtgür-*, *körtkür-*, *körügse-*, *köz-* vb. fiillere rastlıyoruz:

“Közün **körmedük** kulkaşın eşidmedük budunumun ...: Gözün görmediği, kulağın işitmediği milletimi ...” [BK.K: 11]

“...kuanşi im pusar ol tınlıglarğa pratikabutlar körkin **körtgürüp** nomlayur kütgarur ... : Kuanşi İm Pusar o canlı varlıklara, pratyekabuddhalar kılığına girerek görünür (dini) öğretir, kurtarır” [KİP, 105-106]

“... nomlayu (ya)rılıqap tört kirtü/...titrü **körkitip** kütgaru yarlıqadı... : Haşmetle vaaz verip dört gerçek ... kesin olarak olarak gösterip haşmetle kurtardı [Mayt., 58, 21-22]

Sekiz on yaş yaşamış-ın **körkitmiş** erür “*Seksen yaş yaşadığını göstermiştir.*” [ETS: 72]

“... küsegülük **körügsegülük** bolsunlar ...”[AY, 118-21]

Bu şekillerin yanında, *körkür-* < *kör-kür-* < *kör-ü-g-ü-r-* ‘göster-’, *körküt-* < *kör-küt-* < *kör-ü-k-ü-t-* ‘göster-’ (Hacıeminoğlu, 1991: 33), *körtügse-* < *körügse-* ‘görmek istemek’ (Gabain, 1988: 283; Hacıeminoğlu, 1991: 177-178), *körüş-* < *kör-ü-ş-* ‘görüş-’ (Gabain, 1988: 283; Hacıeminoğlu, 1991: 37), *körkit-* < *körki-t-* ‘göstermek’ (Gabain, 1988: 283) şekillerine de rastlıyoruz.

Hacıeminoğlu, ettirgen fiil teşkil eden ve fazla işlek olmayan bir ek olarak gösterdiği *-z-* ekiyle ilgili olduğunu ileriye sürdüğü şu örneği de veriyor:

köz- < *kö-z-* ‘göstermek’; *köz-gü* ‘ayna’ (Hacıeminoğlu, 1991: 41)

Mevcut örneklere göre, Eski Türkçe döneminde söz konusu ettiğimiz *köster-* ve

körset- fiillerine ise rastlanmıyor.

Karahanlı Türkçesi:

Dönemin belli başlı eserlerinde *kör-* ‘görmek’ ve ‘göstermek, görmek istemek’ anlamlı *körse-*, *körtür-*, *körküt-*, *körküz-* türevlerine rastlıyoruz:

“Yaşın yağuk **körmedip** neñni ködür : Eşini dostunu görmeyip malını mülkünü görür.” (DLT-III: 23)

“Men anı **körsedim**: Ben onu görmek istedim.” (DLT-III: 285)

körügse- ‘görmek, görmek veya kavuşmak istemek’ (DLT-I: 281; DLT-III: 334)

körtür- ‘gördürmek’ (DLT-II: 195)

körküt- ‘göstermek’ (DLT-II: 340-7)

“İlig aydı ünde maᅇga kirsüni/ **köreyin** anı men mini **körsüni** : Hükümdar: - Onu bana çağır, gelsin; beni görsün, ben de onu göreyim, dedi.” [KB, 579]

“... **körgütüdi** itge etmekni ...: ite ekmeği gösterdi.” [ME, 98-1,2], “... özin ölüg **körgüzdü**...: ... Kendisini ölü gösterdi.” [ME, 203-2], “... açık bildim anı dñnlük **közürdü**...: ...Onu açıkça anladım, dindarlık gösterdi ...” [ME, 190-3-4]

Karahanlı dönemi eserlerinde de *köster-* ve *körset-* şekillerine rastlamıyoruz. Ancak söz konusu fiil şekillerinin anlamıyla ve onlara en yakın şekil olarak *körse-* ve *körügse-* şekilleri kullanılıyor.

Harzem/Harezm Türkçesi:

Dönemin belli başlı eserlerinde, *körgez-* ‘göstermek’, *körgüz-* ‘göstermek’, *körkit-* ‘göstermek’, *körse-* ‘görmek istemek’ şekilleri yanında, ilk defa *körset-* ‘göstermek’ şekline de rastlıyoruz:

“Sizler taᅇı dünyāda tā‘at ve ibadet kıılır erdiᅇgiz taᅇı tā‘atlarıᅇgiz[nı] maᅇga **körkitür** erdiᅇgiz: Sizler de dünyada ibadet ederdiniz ve ibadetlerinizi bana gösterirdiniz.” [NF, 408-3], “Şükür ol Taᅇrıᅇa kim sizin mübarek cemāliᅇgizni bizke **körgüzdü** tedi: Tanrı‘ya şükür ki, sizin mübarek yüzünüzü bize gösterdi, dedi.” [NF, 54-9]

“Kılıp **körgezdi** ol taᅇ özre san‘at: Yaparak o taᅇ üzerinde san‘atını gösterdi.” [HŞ, 2566], “Tapuᅇçılarka **körgüzdü** niᅇān kim: Hizmetçilere kendini tanıtıcı bir şey gösterdi.” [HŞ, 949], “Kerem **körgüzdüs** özüᅇg rence kııldıᅇg: Cömertlik gösterip zahmete girdin.” [HŞ, 3516]

“Mūsī yalavaᅇ aydı: dīdār **körgezgil** saᅇga baᅇayın: Musa Peygamber, yüzünü göster de sana bakayım, dedi.” [KE, 123r-6], “Ey Mūsī meniᅇg ᅇazretimde ᅇamuᅇdın ‘azīzrek Muᅇammed Resūlu‘llāh turur, dīdār ni‘metin aᅇga **körgüzmeᅇünᅇe** sen körmeᅇey-sen: Ey Musa, benim katımda herkesten daha üstün olan Muhammed Peygamberdir; yüzünü ona göstermeyince sen görmeyeceksin.” [NF, 123r- 4-5], “... Yūsuf yüzündin perdesin köterdi, başında niᅇānesi bar erdi, **körsetti** aydı: uᅇ men Yūsuf-men...: Yusuf yüzünden örtüsünü kaldırdı, başında niᅇānı vardı, gösterdi ve söyledi: Ben Yusuf‘um...” [NF, 104v-3-4], “... anı ‘ālimlarᅇa **körsetip** sordı: bu taᅇda ne ᅇikmet bar?: ... Onu ālimlere gösterip bunda ne hikmet var diye sordu.” [NF, 177r-19]

Bu son şekil, *görset-* (< körset-) şeklinin tarihî süreçte ilk kez karşımıza çıkması bakımından önemlidir.

Kıpçak Türkçesi:

Kıpçak Türkçesinde de *körgüz-* (< kör-güz-) ‘göstermek’ ve *körüvse-* (< kör-ü-g+se-) ‘görmeyi arzulamak’ şekillerine rastlıyoruz.

“deminde **körgüzür** fāris ᅇecā‘at: Binici cesareti anında gösterir.” [GT¹,

51b-3], “ilîngde bar ise körgüz velâyet: Elinden gelirse göster kuvvetini.” [GT¹, 80b-8]

“Taķı anîng tifesi yarar bolğay yük kötürmekke taķı yol yürimekke ançağa tigrü kesilmegey yoldaşlardan yolda taķı **körküzgey** mükârîge ol nerseni kim köterür anîng öze barçasın.” [İMS, 294a, 6-8]

“teŋgeri bizge **körgüzür** evangelim içinde nişan kerti söymeking: Tanrı bize, İncil’de gerçek sevginin alâmetini gösteriyor.” [CC, 123-13], “teŋgri **kör-güzmesin**: Allah göstermesin.” [CC, 123-12], “teŋgrîng **körüvsep**: Tanrı’ni görmek isteyerek” [CC, 140-17]

Çağatay Türkçesi:

Bu dönem Türkçesinde ‘göstermek’ anlamlı *körgüz-* şeklinin yanında, *körset-* şeklinin de yaygın olarak kullanıldığını tanımlayan birçok örnek vardır:

“Manga Tingri yolın **körgüzsün**: ‘Bana Allah yolunu göstereyim.’ [NM, 180-17] (Hacıeminoğlu, 1991: 97)

“Şâm-ı hicrânın manga ol bî-vefâ **körsetmegey**²”

Hicr şâmı asru mühliktür Hüdâ **körsetmegey**”

[O vefasız [sevgili] bana ayrılık gecesini göstermese; ayrılık gecesini çok helâk edicidir, Allah göstermesin!] (Eraslan, 1986: 357)

“Bir dîdâr **körset** özge ni kılsaŋg kıl: Bir kez yüzünü göster, başka ne yaparsan yap.” [NM, 33-18] (Hacıeminoğlu, 1991: 98-99)

“luţfîğa al birle ‘adem yolu **körsetür** / şîrîn tebessüm eylese nâzük dudakları”

(Sevgilinin nâzık dudakları tatlı bir tebessüm eylese, Lutfî’ye hile ile yokluk yolu gösterir.) [LD, 334-5]

Çağatay Türkçesi de, Harzem Türkçesinden (Kıyasî'l-Enbiyâ) sonra, *körset-* ‘göstermek’ şeklini kullanma bakımından önem arz etmektedir.

Çağdaş Türk Lehçeleri:

Çağdaş Türk lehçelerine ait örnekleri, konuyu fazla uzatmamak için, sadece ‘göstermek’ anlamlı fiil şekillerinin kelime düzeyindeki tanıklığına başvurarak veriyoruz:

Kuzeydoğu Türk lehçeleri: Altay, Lebed, Sagay, Şor, Teleüt: *körgüs-*, Küerik: *körkös-*, Kaça, Koybal, Sagay: *körtüs-*, Şor: *körtös-*, Hakas: *kördür-*, *kör-gis-*, Tuva: *körgüz-*;

² 16. yüzyılın büyük devlet adamı edîbî Babur’un “körsetmegey” redifli bu gazeli, söz konusu ettiğimiz *körset-* fiilinin Çağatay Türkçesinde çok yaygın olarak kullanıldığını önemli bir tanıklıktır. Biz, bu gazelin sadece ilk beytini vermekle yetiniyoruz.

Güneydoğu Türk lehçeleri: Tarançı: *körket-*, *körgüz-*, *körset-*;

Kuzey Türk lehçeleri: Kırgız: *kördür-*, *körgöz-*, *körsöt-*, Kazak: *körgiz -*, *korset-*, *körset-*;

Güney Türk lehçeleri: Özbek: *kör-göz-* ~ *kürgaz-*, *körsät-* ~ *kör-sät-* ~ *körset-*, Yeni Uygur: *körset-*, *kör-set-güz-*;

Kuzeybatı Türk lehçeleri: Karaim: *körgüz-*, Kazan: *kürset-*, Karakalpak ve Nogay: *körset-* Başkurt: *kürhet-*, Kumuk: *görset-*;

Güneybatı Türk lehçeleri: Azerî: *kördür-*, *köster-*, *görset-*, *göster-*, Türkmen: *gördür-görkez-*, Musul-Kerkük: *göster-*, *görset-*, Gagavuz: *gördür-*, *göster-* (Clauson, 1972: 740; Kenesbayoğlu vd., 1984: 140; Yuhadin, 1988: 508; Aksu-Işık, 197: 132-133; Hacıeminoğlu, 1991: 149,150, 154, 161; Kara, 2001: 180; Altaylı, 1994: 550-551; Bayatlı, 1996: 25,32; Baskakov, 1991: 105-106; Öztürk, 1997: 93-94; Coşkun, 2000: 69; Necip, 1995: 207-208; Çeleni, 1997: 55; Ercilasun ve diğerleri, 1991: 284-285).

Önce Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızları, sonra da Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçeleri ölçeğinde ele aldığımız *göster-* ve *görset-* fiillerinin, Türk dilinin tarihî dönemleri ile çağdaş Türk lehçelerindeki durumu şöyle özetlenebilir:

- göster-* ve *görset-* fiillerinin tarihi 13. yüzyıla kadar gidiyor, daha öte geçmiyor. Daha önceki dönemlerde bu iki fiilin anlamıyla *kö-* ~ *kör-* fiillerinin türevi olan *körgez-*, *körgüz-*, *körkür-*, *körkit-*, *körküt-*, *körtgür-*, *körtkür-*, *körügse-*, *köz-*, *közgür-*... fiilleri kullanılmıştır.
13. yüzyıldan bu yana rastladığımız *göster-* fiilinin ise, sadece Batı Türkçesi içinde Anadolu/Osmanlı ve Azerî sahalarında kullanıldığı, diğer tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerinde kullanılmadığı anlaşılmaktadır.
- körset-* fiiline Doğu Türkçesinde Harzem Türkçesinden, Batı/Güneybatı Türkçesinde de *görset-* (< *körset-*) şekliyle Eski Anadolu Türkçesinden itibaren rastlanıyor.

Ancak, bu dönemlere, yani Orta Türkçeye kadar, 'göstermek' anlamıyla kullanılan *körgez-*, *körgüz-*, *körkür-*, *körkit-*, *körküt-*, *körtgür-*, *körtkür-*, *körügse-*, *köz-*, *közgür-*... fiilleri, Doğu ve Kuzey Türk lehçelerinde varlıklarını belli bir oranda sürdürmüş, birden bire unutulup gitmemişlerdir. Hatta bir kısmı bugün bile doğu ve kuzey Türk lehçelerinde kullanılmaktadır.

- körset-* ~ *görset-* fiili, doğuda Çağatay, Özbek, Uygur Türkçeleri, Kuzeyde Nogay, Kumuk, Kazak, Kırgız, Başkurt Türkçeleri, batıda ise Osmanlı, Türkiye Türkçesi, Azerî ve Musul-Kerkük Türkçeleri ile varlığını sürdürüp günümüze kadar gelmiştir.
- Esasen bir Oğuz grubu Türk lehçesi olan Türkmencede ise, *göster-* fiili bulunmamakta, onun yerine aynı anlamdaki *görkez-* ve *gördür-* fiilleri

kullanılmaktadır. Bunda da, her hâlde coğrafi yakınlık sebebiyle Doğu ve Kuzey Türkçeleri etkili olmuştur.

Bu tarihî ve çağdaş veriler, kanaatimizce, ortada bir değil, iki ayrı fiilin olduğunu göstermektedir. Yani, *görset-* fiili, *göster-* fiilinin göçüşmeli biçimi değildir, olmamalıdır. Bunu açıklamaya çalışacağız.

İster *göster-*, isterse *görset-* biçimiyle düşünelim, bu fiillerin *kö-* ‘bağlamak’ fiiline dayanan ettirgen ve geçişli birer fiil gövdesi oldukları açıktır. Nitekim, *köz* (< kö-z ‘göz, yani fiili gerçekleştiren organ’) ismi ile *kör-* (< kö-r- ‘görmek, yani nesne ile bağ kurmak’) fiili türetilmiştir (Hacıeminoğlu, 1991: 27, 36).

Söz konusu fiiller kök olmadığına göre, yapıları hakkındaki sorun nereden kaynaklanıyor, bu fiil gövdelerinin yapısı nasıl açıklanıyor, nasıl açıklanabilir... sorularının cevaplanması gerekiyor.

İşte tam bu noktada, birbirini tutmayan çok farklı görüşlere rastlıyoruz. Bu farklı görüşlerin ilk ve ön plana çıkanı olan *görset-* fiilini *göster-* fiilinin göçüşmeli/metatezli biçimi sayan görüşün temsilcilerini ve bu görüşe şüpheli yaklaşanları yukarıda belirtmiştik. Kanaatimizce, *görset-* fiilini, *göster-* fiilinin göçüşmeli biçimi saymak sorunu çözmekten çok uzaktır.

Biz, ortada bir değil, iki ayrı fiilin bulunduğu inaniyoruz. Tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerindeki veriler de bunu destekliyor. O zaman, her ikisi de eski *kö-* ‘görmek’ fiiline bağlanabilen ve aşağı yukarı aynı tarihî devirlerde ortaya çıkmış, biri *göster-*, diğeri *görset-* olmak üzere iki fiil vardır ortada. Her iki fiilin de yapısı izah edildiğinde, ortada göçüşme/metatez diye bir ses olayının olmadığı, *görset-* fiilinin *göster-* fiilinin göçüşmeli şekli değil, ondan tamamen farklı şekilde oluşmuş ayrı bir fiil olduğu anlaşılacaktır.

Bizce, her iki fiilin bünyesinde yer alan ve birer fiilden fiil yapma eki olan -set- (< gör-set-) ve -ter- (< gös-ter-) ekleri, bu konuda anahtar vazifesi görmektedir. Bunları izah etmek, bir yerde, sorunu çözmek anlamına gelmektedir.

Önce, *görset-* fiilini ele alalım.

Bu konuda, en son görüş beyan edenlerden Necmettin Hacıeminoğlu’nun sunduğu bilgiler farklı ve sorunu çözücü niteliktedir (Hacıemnioğlu: 1991) ki, biz de bu görüşlere katılıyoruz.

Hacıeminoğlu, “Türkçede Yapı Bakımından Fiiller” adlı çok değerli çalışmasında, Çeneli gibi, Kırım Türkçesindeki fiilden fiil yapan -sat-/-set- eki ve türevlerini tanıtırken, konumuzla ilgili herkesten farklı ve çok önemli bilgiler vermiş, hatta doğrudan doğruya *körset-* fiilinin yapısını tartışmaya açıp kendi iddialı görüşünü ortaya koymuştur:

“İlk defa bu sahada gördüğümüz (-sat-, -set-) ettirgenlik eki, tabîî üç ayrı ekin kaynaşması neticesinde teşekkül etmiştir. Bu oluşumu örnek üzerinde izah edelim:

kirset- ‘girdirmek’ < *kir-i-z* ‘giriş’, *kiyset-* ‘giydirmek’

Yani *kir-* fiilinden *-z* ile yapılmış isim. Bu *kiriz* isminden *-e* ile *kiriz-e-* fiili türetilmiştir. Sonra da bu fiil tabanına *-t-* ettirgenlik eki getirilmiştir. Böylece *kir-i-z-e-t-* fiili elde edilmiştir. Önce orta hece düşmesi ile kelime *kirzet-* olmuştur. Sonra *z* sesi *t*’nin tesiriyle *s* olunca fiilimiz *kirset-* şeklini almıştır. İşte *-sat-l-set-* ekinin macerası budur. Şimdi örneklere bakalım:

kirset- < *kir-i-z-e-t-* ‘girdirmek’, *kiyset-* < *kiy-i-z-e-t-* ‘giydirmek’, *minset-* < *min-i-z-e-t-* ‘bindirmek’, *tiyset-* < *tiy-i-z-e-t-* ‘dedirmek’, *tursat-* < *tur-u-z-a-t-* ‘ayağa kaldırmak’, *körset-* < *kör-ü-z-e-t-* ‘göstermek’ (1991: 161).”

Hattâ, son örnek olan *körset-*’le ilgili olarak, onu *köster-*’in göçüşmeli/metatezli biçimi sayan Bang’a atıfta bulunarak, “*Bang, buradaki körset-* fiilini *köster-* fiilinin metatezi olarak izah etmiştir. Ancak yukardaki diğer örnekler nasıl izah edilecek acaba?” demektedir (ay.).

Saniyoruz, *görset-* fiilinin yapısıyla ilgili bir sorun kalmamaktadır. Yani, sorun Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarında görülen iki ayrı şekli “göçüşme/metatez” olayı ile izah ederek çözülmüş olmuyor. Nitekim, “Türk Dillerinde Metathése” adlı makalesinde göçüşme/metatez konusunu bütün Türk lehçelerinde ele alan Eren’in de, söz konusu fiillere yer vermediğini görüyoruz. (Eren, 1998: 161-180). Yani, söz konusu *görset-* ~ *körset-* fiili, yukarıda da belirtildiği gibi, 13. yüzyıldan beri Türk dilinin tarihî ve çağdaş yazı dillerinde görülen, varlığını sürdüren bir ortak fiildir. Dolayısıyla yapısı tarihî dönemler ve çağdaş lehçeler dikkate alınarak izah edilmelidir. Biz de bunu yapmaya çalışıyor, tarihî ve çağdaş verileri iki ayrı fiilin varlığı için tanık gösterirken, Hacıeminoğlu’nun *-set-/sat-* ekine bağlı olarak yaptığı izahı doğru buluyoruz. Kısacası, bugün Anadolu ağızları ile kuzey ve doğu Türk lehçelerinde *görset-* veya *körset-* fiili *körset-* < *körzet-* < *kö-r-ü-z-e-t-* şeklinden gelmektedir, diye düşünüyoruz. Önce vurgusuz olan orta hecede ünlü düşmesi, sonra da, tıpkı doksan < dokuz+on, seksen < sekiz+on örneklerindeki gibi *-s-* < *-z-* sedasızlaşması sonucu bugünkü biçimine ulaşmıştır. Tabii Batı Türkçesinde 13. yüzyıldan itibaren görülen *g-* < *k-* değişmesi ile fiil, bizim lehçemizde *görset-* olmuştur.

görset- < *kör-üg+se-t-* etimolojisi de ihtimalden uzak değildir. Çünkü, ET ve DT metinlerinde *bar-ıg+sa-* (M. Erdal, *A Grammar of Old Turkic*, 2004. s. 228, § 3.212; Div Ind. s. 69), *kör-üg+se-* (Div. Ind. S. 365) ve kıpç. *körüv+se-* (M. Öner, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, 1998, s. 62, 1,2,6 + *se-*) gibi şekiller vardır. Bu nedenle söz konusu fiilin yapısı ister *kö-r-ü-z+et-*, ister *kör-üg+se-t-* gibi bir kökenden gelmiş olsun sonuç değişmezse *görset-*, göster-fiillerinin farklı kökenden geldiklerini ortaya koyar.

Şimdi de *göster-* fiiline bakalım.

13. yüzyıldan beri sadece Batı Türkçesinde görülen bu fiil, bizce *göster-* < *gö-s-ter-* < *gö-z-ter-* şeklinde izah edilebilir. Yani, *gö-* < *kö-* fiil köküne önce,

fiilden fiil yapımı eki olan ve ettirgenlik bildiren -z- eki, sonra yine yapı ve işlevdeki -ter- eki gelmiştir. Buradaki -s- < -z- eki, eski *közgür-* ‘göstermek’ [ME, 190-4] fiilinde de vardır. O da, *kö-* fiiline arka arkaya iki fiilden fiil yapma eki (-z- ve -gür-) getirilerek yapılmış bir fiil gövdesidir: < *kö-z-gür-*.

Fiil gövdesindeki ikinci ek olan -dar-/ -der-, -tar-/ -ter- ekini izah etmek çok kolay olmamakla beraber (bkz. Ergin, 1985: 213), bünyesinde bu eki bulunduran “*gönder-, aktar-, dönder-*” fiilleri, Türk dilinde fiilden fiil yapan böyle bir ekin varlığını tanıklamaya yetiyor.

Nitekim, Mansuroğlu, Mevlânâ’nın Türkçe beyit ve ibarelerini konu edinen makalesinin “Metindeki Şekiller” bölümünde, fiilden fiil yapım ekleri olarak gösterdiği -tar-/ -ter- ve -s-

(< -z-) eklerini *göster-* fiil gövdesine (< gö-s-ter-) bağlıyor (bkz. Mansuroğlu, 1954: 220).

Mansuroğlu’nun konumuzu doğrudan ilgilendiren bu ifadelerinden; onun bu fiildeki -s- ve -ter- şekil unsurlarını ettirgenlik bildiren fiilden fiil yapma eki olarak kabul ettiğini, -s-’de -s- < -z- dönüşmesi gördüğünü, kısacası *göster-* fiilini < gö-s-ter- < gö-z-ter- şeklinde düşündüğünü anlıyoruz. Bu da, söz konusu fiilin yapısının böyle izah edilebileceğine dair bizim görüşlerimize önemli bir destek vermektedir.

Sonuç olarak, bugün Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarında kullanılan *göster-* fiili ve bazı Anadolu ağızları ile bazı çağdaş Türk lehçelerinde yaşayan *görset-* ~ *górset-* / *körset-* fiili iki ayrı fiildir. Sadece Batı/Oğuz Türkçesinde görülen *göster-* fiili, 13. yüzyıldan beri aralıksız ve her geçen gün ikincisine üstünlük sağlayan bir sıklıkla kullanılmaktadır. Yine 13. yüzyıldan beri doğu, batı ve kuzey Türkçelerinde görülen *körset-* / *górset-* fiili ise, Batı Türkçesinde gittikçe kullanımdan düşmüş, varlığını sadece bazı Anadolu ağızlarında koruyabilmiştir. Ancak bu fiil, Türkiye Türkçesinin tersine, bazı kuzey ve doğu Türk lehçeleri (Tarançi, Kazak, Kırgız, Özbek, Uygur) ile batı Türk lehçe veya ağızlarından olan Azerî ve Musul-Kerkük Türkçelerinde hâlâ eski varlık ve kullanımını sürdürmektedir.

KAYNAKLAR VE KISALTMALAR

Aksu, Nurettin ve Işık, Ayfer (1998); Türkiye Türkçözü-Kırgız Türkçözü Sözdüğü, İstanbul: MEB Yay.

Altaylı, Seyfettin (1994); Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, C. I, İstanbul: MEB Yay.

Arat, R. Rahmeti (1979a); Kutadgu Bilig, C. I: Metin, İkinci Baskı, Ankara: TDK Yay., (KB).

Arat, R. Rahmeti (1988); Kutadgu Bilig, C. II: Çeviri, 4. Baskı, Ankara: TTK Yay., (KB).

Arat, R. Rahmeti (1979b); Kutadgu Bilig, C. III: İndeks, Haz.: K. Eraslan- O. F. Sertkaya- N. Yüce, Ankara: TKAE Yay.

- Arat, R. Rahmeti (1986); Eski Türk Şiiri, 2. Baskı, Ankara: TTK Yay., (ETŞ).
- Arat, R. Rahmeti (1992); Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, Atebetü'l-Hakayık, 2. Baskı, Ankara: TDK Yay., (AH).
- Ata, Aysu (1997); Kısasü'l-Enbiyâ (Peygamberler Kıssası), c. I-II, Ankara: TDK Yay., (KE).
- Ata, Aysu (1988); Nehcü'l-Ferâdis (Uştmahlarning Açuk Yolu/Cenetlerin Açık Yolu) III, Dizin-Sözlük, Ankara: TDK Yay., (NF).
- Atalay, Besim (1985a); Divanü Lûgati-it-Türk Tercümesi I, Ankara: TDK Yay., (DLT-I).
- Atalay, Besim (1985b); Divanü Lûgati-it-Türk Tercümesi II, Ankara: TDK Yay., (DLT-II).
- Atalay, Besim (1985c); Divanü Lûgati-it-Türk Tercümesi III, Ankara: TDK Yay., (DLT-III).
- Atalay, Besim (1986); Divanü Lûgati-it-Türk Dizini "Endeks" IV, Ankara: TDK Yay.
- Bang Kaup, W. (1980); Berlindeki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları (1925-1934), Çev.: Şinasi Tekin, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.
- Banguoğlu, Tahsin (1986); Türkçenin Grameri, 2. basılış, Ankara: TDK Yay.
- Baskakov, N.A. (1991); Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, Çev.: İsmail Kaynak ve A. Mecit Doğru, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Caferoğlu, Ahmet (1988); "Anadolu Ağızlarında Metathése Gelişmesi", TDAY Belleten 1955, 2. baskı, Ankara: TDK Yay.: 1-7.
- Clausen, Sir Gerard (1972); An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford.
- Coşkun, Volkan (2000); Özbek Türkçesi Grameri, Ankara: TDK Yay.
- Çeneli, İlhan (1997); Kırım Tatarcasında Yapım Ekleri, Çev.: Mustafa Argunşah, Ankara: TDK Yay.
- TDK (1972); Derleme Sözlüğü, VI. cilt (G), Ankara.
- Eckmann, J. (1995); Nehcü'l-Ferâdis UştmahlarnıÆ Açuk Yolu, I Metin-II Tıpkıbasım, Yay.: S. Tezcan-H. Zülfikar, Ankara: TDK Yay., (NF).
- Eraslan, Kemal (1986); "XVI. Yüzyıl Çağatay Edebiyatı", Büyük Türk Klâsikleri, 4. cilt, İstanbul: Ötüken-Söğüt Yay.: 343-368.
- Ercilasun, Ahmet B. (1984); Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-, Ankara: Gazi Üniversitesi Yay.
- Ercilasun ve diğerleri (eds) (1991); Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Erdal, Marcel (1991); Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon, Vol. I, Wiesbaden .
- Eren, Hasan (1988); "Türk Dillerinde Metathése", TDAY Belleten 1953, 2. baskı, Ankara: TDK Yay.: 161-180.

- Ergin, Muharem (1985); Türk Dil Bilgisi, 16. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Ergin, Muharem (1991); Dede Korkut Kitabı II (İndeks- Gramer), 2. Baskı, Ankara: TDK Yay.
- Ergin, Muharem (2001); Orhun Abideleri, 27. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Eyüpoğlu, İsmet Zeki (1988); Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, İstanbul: Sosyal Yay.
- Gabain, A. von (1988); Eski Türkçenin Grameri, Çev.: Mehmet Akalın, Ankara: TDK Yay.
- Grönbech, K. (1992); Kuman Lehçesi Sözlüğü Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini, Çev.: Kemal Aytaç, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., (CC).
- Günşen, Ahmet (2000); Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük), Ankara: TDK Yay.
- Günşen, Ahmet (2001); Kırşehir ve Yöresi Ağızları Sözlüğü, Kırşehir: Ocak Yay.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1968); Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., (HŞ).
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1991); Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Kaya, Ceval (1994); Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin), Ankara: TDK Yay., (AY).
- Kara, Mehmet (2001); Türkmence (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük), 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yay.
- Karaağaç, Günay (1997); Lutfî Divanı, Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım, Ankara: TDK Yay., (LD).
- Karahan, Leylâ (1994); Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ), Ankara: TDK Yay.: (KY).
- Karamanlioğlu, A. Fehmi (1989); Seyf-i Sarayî Gülistan Tercümesi, Ankara: TDK Yay., (GT¹).
- K. Kenesbayoğlu ve diğerleri (1984); (Kazak Tilinin Sözdüğü) Kazak Türkçesi Sözlüğü, Terc.: Hasan Oraltay- Nuri Yüce- Saadet Pınar, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- Mansuroğlu, Mecdut (1988) ; “Mevlâna Celâleddin Rumî'de Türkçe Beyit ve İbareler”, TDAY Belleten 1954, 2. baskı, Ankara: TDK Yay.: 207-220.
- Mazıoğlu, Hasibe (1974); Ahmed Fakih, Kitâbu Evsâfî Mesâcidi's-Şermfe, Ankara: TDK Yay., (KEMŞ).
- Necip, Emir Necipoviç (1995); Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, Rusçadan Çev.: İklil Kurban, Ankara: TDK Yay.
- Özkan, Mustafa (1993); Mahmûd b. Kādû-i Manyâs, Gülistan Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), Ankara: TDK Yay., (GT²).
- Öztürk, Rıdvan (1994); Yeni Uygur Türkçesi Grameri, Ankara: TDK Yay.
- Öztürk, Rıdvan (1997); Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil, Ankara: TDK Yay.
- TDK(1967), Tarama Sözlüğü, 3. cilt (E-İ), Ankara: TDK Yay., (TS).
- Tekin, Şinasi (1993); Uygurca Metinler I Kuanşi İm Pular (Ses İşiten İlâh), Ankara: TDK Yay., (KİP).

Tekin, Şinasi (1976); Uygurca Metinler II Mayısimit, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yay., (Mayt.).

Timurtaş, Faruk K (1977).; Eski Türkiye Türkçesi (XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

Toparlı, Recep (1992); İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn, Ankara: TDK Yay., (İMS).

Yüce, Nuri (1993); Mukaddimetü'l-Edeb (Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks), Ankara: TDK Yay., (ME).